

ПОВРАТАК ДРАГОША КАЛАЈИЋА

Драгош Калајић, *Огледало 20. века*, Српска књижевна задруга, Београд 2024

Остало је готово непримећено да је српско издаваштво и културу у 2024. години, између осталог, обележио и својеврсни повратак писаних дела Драгоша Калајића, која су након готово две деценије поново постала доступна читалачкој публици. Прво је агилна издавачка кућа *Catena mundi* објавила књигу *Калајић – визици и идеје*. Ради се о својеврсном прегледу Калајићевих важних текстова, уз цело једно поглавље књиге сачињено од писаних прилога реномираних српских научника, попут Миломира Степића, Мише Ђурковића, Мила Ломпара, Драгана Ђирјанића и Слободана Антонића, који су, свако из угла свог научног интересовања, обрадили аспекте Калајићевог „лика и дела”. Њима се читалаштву (посебно оном делу који се први пут среће са овим аутором) покушава указати на Калајићеву свестраност и визионарство.

Половина 2024. године донела је и другу (условно речено – „нову”) Калајићеву књигу – *Огледало 20. века*, коју је издала Српска књижевна задруга. У питању је избор Калајићевих репрезентативних филозофских, уметничкокритичких и књижевнокритичких текстова из седамдесетих и осамдесетих година прошлог века који су објављивани у стручној периодици или као предговори књига, а који су, за разлику од његових културолошких синтеза из истог периода (*Маја (анти)утопија*, 1978. и *Смак свећа* 1979), остали готово непознати ширем читалаштву. С намером да представљају пресек најважнијих Калајићевих идеја и виђења о култури у времену у коме је стварао (назив за књигу је позајмљен од веома утицајне телевизијске емисије о савременој уметности коју је 1979. године Калајић припремио за тадашњу Телевизију Београд), избор су приредили Бранислав Матић и Драган Ђирјанић, Калајићеви дугогодишњи сарадници и следбеници.

Драгош Калајић представља крупну, усамљену и углавном пренебрегнуту (морамо додати – сасвим неоправдано) фигуру српске културе друге половине 20. века. Слика, историчар и теоретичар уметности, публициста, новинар, писац – Драгош Калајић је представљао особену јавну личност која је, током низа деценија свог оглашавања у јавности, мало кога остављала равнодушним, пре свега због својих продорних, често радикалних ставова и веома монолитног погледа на свет који је исповедао без тактизирања, увек и сваком приликом. Током седме и осме деценије прошлог века Калајић је то превасходно чинио на пољу уметности, у публицистици и филозофији, да би се, од краја осме деценије па све до смрти (2005), више окренуо расветљавању актуелних (мета)политичких и геополитичких појава и процеса. Стасао међу припадницима уметничког круга „Медијала”, након завршетка школовања

на Академији лепих уметности у Риму Калајић се, као потпуно формиран уметник и мислилац, вратио у отаџбину. Ту је, са великом енергијом, у широком дијапазону деловања, веома успешно отворио тада потпуно нове и нечувене хоризонте за другачија разумевања савременог света од оних који су тада, у социјалистичкој Југославији, били доступни публици. После раних радова, поеме *Кршевина* (1968) и филозофског дела *Ујориције – рехабилитација стругијуре индифералног човека* (1971), као уредник угледног *Дела* приређује темате о исламу, алхемији, Индији, езотерији... Пише за више новина, упознајући југословенску публику са читавим низом важних а до тада непознатих мислилаца. Упоредо са објављивањем свеобухватних културолошких студија – *Маја (антии) ујтоија* (1978) и *Смак светиа* (1979) – Калајић пише мноштво есеја, студија и критика у новинама и часописима те припрема низ телевизијских емисија и репортажа, највише о модерној уметности. Круну културно-просветитељске делатности у овом периоду несумњиво представља његов уреднички рад у „Књижевним новинама”, где је (поготово у едицијама „Исток–Запад” и „Кристали”) упознао домаће читалаштво са делима неких од најзначајнијих (до тада, већином, непознатих) европских и светских мислилаца (Берђајева, Шпенглера, Де Ружмона, Вајнингера, Шестова, Сузукија, Тилака, Плотина итд).

До најшире публике Калајић досеже преко новинарства, у другој половини осамдесетих година, као уредник и аутор „Једног погледа на свет” у тада високотиражном политичком дводедељнику *Дуја*. У свом писању се све више и неповратније окреће међународним односима, геополитици и криптополитици. Ипак, наставља са литерарним радом – пише СФ роман *Космојварац* (1989) – и уредничком делатношћу (приређује прва код нас преведена дела „оца оснивача традиционализма”, Генона и Еволе). Деведесетих година, током и након распада Југославије (где узима активно учешће на српској страни) реиздаје своје есеје из *Дује*, тематски сабране као заокружене целине (књиге *Америчко зло 1 и 2* (1993, 1998), *Издана Евроја* (1994), *Русија усџаје* (1994, 2005) и уређује емисије које се баве истом тематиком (емисија *Мон Блан* на ТВ Палма). Последњих година живота, већ тешко оболео, поново се окреће писању романа, *Последњи Евројљани* (2001) и *Срјска деца царсјива* (2005), те обимних теоријских студија – *Евројска идеолојја* (2004).

Огледало 20. века нам, дакле, пружа увид у мање познате културолошке огледе Драгоша Калајића из његовог младог и средњег животног доба. За разлику од већине домаћих дела овог усмерења из истог периода, махом оптерећених давно превазиђеном идеолошком и теоријском визуром и стога потпуно нерелевантних, Калајићеви огледи су и дан-данас свежи и актуелни. Као што је у својим потоњим криптополитичким и геополитичким огледима осветљавао процесе који ће се након три деценије показати непобитним (мигрантски таласи, геополитички сукоб

атлантиста и континенталиста, „западно ропство” Европе, окултна оријентација наднационалних елита, пропадање класичних држава), у својим филозофско-уметничким огледима Калајић је расветљавао позадину и узроке декаденције модерног стваралаштва, указујући на читав низ пратећих културно-стваралачких феномена (глорификација ружноће и напакости, противтрадиционалност новотарија, суноврат класичног образовања, антагонизација између полова и планско потирање разлика између њих, значењско обесмишљавање, масмедијско затупљивање, заговарање потпуне превласти технологије над живим светом, тежње ка киборгизацији људског и њеном усмерењу ка постхуманом као подљудском итд). Све ово Калајић је расветљавао тадашњој југословенској јавности, спајајући своју узорну широку ерудицију са дубинским опажањем друштвених и духовних токова на Западу на коме је живео, где се школовао и усавршавао. Но, више од фасцинантне ерудиције Калајића је красило јасно и оштро вредновање датих чињеница, односно његов за то време јединствен „поглед на свет” – заокружено доктринарно становиште из чије је перспективе све око себе сагледавао. Драгош Калајић је, наиме, цео свој јавни живот исповедао кохерентан вредносно-идејни образац традиционалистичке школе мишљења чији су оснивачи били Генон, Шуон, Кумарасвами и Евола. Њега карактерише окренутост предмодерним етичко-естетским узорима садржаним у архајском трезору мудрости као непромењивим вредносним оријентирима (Примордијална Традиција). Са овог становишта се сви модерни токови посматрају као одступање од центра и мање или више изражена декаденција, опадање кроз одвајање од духовног, суштственог. Ова немодерна визиura Калајићу је омогућила да с лакоћом, конзистентно и доследно, подвргне модерно друштво и његову културу „тоталној критици” којој је, на интуитивној равни, засигурно било веома склоно наше јавно мњење, мада није умело то да интелектуално артикулише. Теоријска поткованост, уз познавање читавог низа ауторитета по овим питањима који су код нас, услед марксистичког једноумља, били непознати или скрајнути, омогућила је Калајићу да веома јасно и убедљиво опише главне токове модерности у култури и друштву, да би, потом, из истих позиција, прешао да се бави и политичким темама. Другим речима, Калајићев традиционалистички „поглед на свет” пројављен у његовим филозофско-уметничким огледима представљао је непромењену суштину његових (гео)политичких тумачења и директних ангажмана у политичкој арени на крају 20. столећа.

Књига *Огледало 20. века* нам јасно отвара ову перспективу. Подељена у три целине, она почиње поглављем названим „Иницијације”. Сачињавају је три огледа, тачније предговора за књиге Ренеа Генона, Јулиуса Еволе и Конрада Лоренца. Калајић, кроз критички осврт на животе и дела ових аутора, јасно исповеда своју припадност традиционалистичком

/перенијалистичком типу мишљења, при чему је, у неким важним детаљима, неупоредиво ближи Еволи него Генону, уз присутност других (мање изражених) утицаја који, такође, указују на преовлађујуће конзервативни европски контекст Калајићеве интелектуалне усмерености.

Други, најобимнији део књиге бави се ликовном уметношћу, дакле пољем Калајићевог првобитног стваралачког позива и формалног образовања. Усмерен ка појединим феноменима, групама и личностима („Езотерија и историјске авангарде”, „Медијала”, „Увод у Холбајново дело”, „Усамљеност уметника”, „Београдски поглед на свет” итд.), са пуно обрађених детаља, продорним аналитичким усмерењем и целовитим синтетичким разјашњењем, ово је, ван сваке сумње и врхунац Калајићевог есејистичког писања. Заузевши класичну, традиционалну позицију у односу на савремену уметност, Калајић овде у потпуности напушта модерна доктринарна тумачења, од марксистичких и структуралистичких до оних постструктуралистичких, која уметност тумаче аутономно, из њој иманентне естетске и осталих вредносних перспектива. За то време нечувено, Калајић модерно стваралаштво ставља у шири духовно-историјски контекст који у једначину њеног „кризног постојања” укључује двострану сучељеност – ону вертикалну, према духовном, метафизичком (оличеног у Традицији) и ону хоризонталну, према цивилизацијско-друштвеним кретањима. На овај начин се на уметничко дело гледа као на контекстуални духовно-цивилизацијски артефакт без једностраности која потенцира њену искључиву условљеност било спољним (друштвеним, културним), било унутрашњим (иманентним креативним импулсом или оним другим – метафизичким, духовним). Калајић, дакле, није вредновао стваралаштво тек према биографским и историјским акцидентима ауторства нити његовој стилској и естетској опредељености, већ хетерономно, у епохалним духовно-цивилизацијским категоријама. Овим путем, приступом сагледавања стваралаштва као артефакта културне ситуације, али са других вредносних позиција, кренуће и културалистичке студије (понајвише – историјске и родне студије) тек на почетку 21. века, наравно са потпуно супротним закључцима од оних Калајићевих.

Основни Калајићев модел тумачења, сведен готово на доктринарни схематизам, јесте сагледавање свих култура и стваралаштва унутар идеалтипске опозиције на „уранске”, духовне и вирилне, и „хтонске”, материјалне и гинекократске, коју је, у појачаном облику, преузео од Еволе (а који ју је у традиционализам увео позајмљујући је од Ничеа – опозиција „аполонијског” и „дионизијског”). Редукционистичка, без пардона ка нијансама и изузецима као и сваки схематизам, ова уранско-хтонска (аполонијско-дioniзиска) дихотомија, као и код Ничеа, погоднија је за објашњавање културних феномена (пре свега оних који се тичу категорија форме и садржине и њиховог међусобног односа) него оних друштвених, културно-историјских.

Понекад, као у трећем делу књиге који се бави књижевном критиком, и то оном која се тиче Милоша Црњанског, великог српског писца двадесетог века, Калајићев доктринарни схематизам показује своја ограничења, управо при тумачењу онога што високо вреднује. У овим случајевима се јасно види тежња да се, у складу са својим вредносним виђењем не само пренебрегну већ и преиначе многе двосмислености те недоречености присутне у поетици Милоша Црњанског које указују на његове модерних дилеме те пасивност и помиреност са судбином. Калајић у њих, често и несвесно, учитава своје вредносне оријентире, надограђује их како би их реафирмирао заједно са књижевним делом које анализира а у коме (као и у карактеру самог Црњанског) налази доста тога сличног са својом животном ситуацијом и својим опредељењима.

Све у свему, Калајићев повратак у српску културу треба топло поздравити. Његова дела треба поново ишчитавати јер су инспиративна и актуелна једнако као и у време њиховог писања, ако не и актуелнија. Ипак, управо због уочене схематске доктринарности (која даје утисак монолитности, мада не пружа целовитост увида) – према Калајићевом целокупном стваралаштву, па тако и према есејима објављеним у књизи *Олегалo 20. века*, треба имати исти однос као што га је сам Калајић препоручивао у односу на дело Ренеа Генона, оснивача традиционализма и његовог интелектуалног учитеља: ни некритички одбацити, нити некритички усвајати све оно што он тврди, већ заузети позицију „златне средине” – „бити ослобођен од предрасуда и слепила својственог модерном образовању, али при том сачувати интелектуалну дистанцу” (стр. 16). На тај начин, учинићемо добру услугу и самима себи и писаном делу из заоставштине Драгоша Калајића.

Др Александар М. ГАЈИЋ

Научни саветник

Институт за европске студије, Београд

sasa95gajic@gmail.com

ДОДИРНУТИ РУБОВЕ СЛИКЕ

Ненад Јовановић, *Меснаићи цветиови: изабране њесме и нове њесме*, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, Чачак 2024

Лауреат 61. Дисовог пролећа и добитник Дисове награде за шири опус и изразити песнички рукопис ове године је Ненад Јовановић. Песник је саставио избор својих старих и нових песама, који носи наслов *Меснаићи цветиови*, објављен у издању чачанске Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис”. Последњу књигу његових изабраних песама, *Обичносћ*,